

НАБЛЮДЕНИЕТО И ЕКСКУРЗИЯТА – СПЕЦИФИЧНИ ОРГАНИЗАЦИОННИ ФОРМИ НА ОБУЧЕНИЕ

Гергана Кирилова

MONITORING AND TRAVELLING – SPECIFIC ORGANIZATIONAL FORMS OF TRAINING

Gergana Kirilova

ABSTRACT: Immediate experience and experiences in nature are an important and necessary basis for ecologically obrazovanie students in initial stage of training. In this way takes place the direct link between the experience gained by the child as a result of immediate contact with nature and the accumulation of knowledge about the environment and brings up a certain type of ecological behavior, whose main objective is the protection of the environment.

KEYWORDS: training, monitoring, field trip.

Изследването е финансирано по проект № РД-08-87/03.02.2017 г. от параграф на фонд „Научни изследвания” на ШУ „Епископ Константин Преславски”.

Природонаучното съдържание на обучението в начална училищна степен представлява съвкупност от представи, понятия и закономерности за естествения свят, както и необходимите за усвояването им познавателни умения и способности. В значителния си обем то е включено в учебните предмети роден край, родинознание и природознание, чрез които за първи път процесите и явленията в естествения свят получават научно обяснение. Съдържанието на тези предмети е разнообразно и чрез него се изучават обекти, към които човешкият индивид и в индивидуалното, и в историческото си развитие отрано проявява познавателно отношение.

Отличителна черта на децата от начална училищна степен е интересът им към заобикалящия ги свят и формирането на познавателната им активност. Запознаването на учениците с елементите на живата и неживата природа, проследяването на връзките и зависимостта между тях им дава възможност да изведат правилата за поведение сред природата. Формират се оценъчни критерии към природните обекти. Разкривайки връзките и зависимостите между живите организми и околната среда, детето осъзнава ролята и мястото на човека в системата „общество – природа”. Формират се навици за грижливо отношение към природните богатства, дава възможност за създаването на модел за активна природозащитна дейност и разбиране на позицията на човека като част от природата.

Наблюдавайки постоянните промени в природата, учениците я опознават. По този начин се стимулира тяхната любознателност, желанието за откривателство. Наученото за природата провокира тяхното любопитство за допълнителна информация. На базата на непосредствения допир с природните обекти се откриват пътища за обогатяване на детските знания и опит, за неусетно формиране, а не за натрапчиво внушаване на положително отношение към природата, посредством изучаването на „суха и скучна материя” от картинки и текст, поместен в учебниците и помагалата към тях.

Непосредствените преживявания имат голяма образователна стойност. Те са емоционално наситени и мобилизират всички сетива. Някои изследователи (Maуer 1996) очертават 5 измерения на природните преживявания:

- естетическо (сетивно преживяване на красотата в природата);

- проучвателско (проучване на растения и животни);
- инструментално (грижи за растения и животни);
- екологично (опазване на видовете и биотипите, екологични проучвания);
- социално (създаване на особено отношение към едно животно).

Чрез непосредствения контакт на учениците с природните обекти се улеснява обогатяването на знания като новата информация, която те получават, се придобива ненаатрапчиво, спонтанно. По този начин опознават, разбират и оценяват всичко онова, което ни заобикаля, а и информацията се запазва трайно.

При запознаването на учениците с природната среда важно място заема принципът за нагледност. Неговото основно значение се определя от характера на учебното съдържание. Част от изучаваните обекти и явления в началното училище могат да бъдат наблюдавани в естествени условия т. е. в природната среда.

Наблюдението е съзнателно и целенасочено възприемане на околната действителност. То може да се извършва през различни етапи от учебно-познавателната дейност – преди, по време и след урока. Чрез него се формират у учениците ценни качества на личността – умение за съсредоточаване, наблюдателност, сравняване, анализиране и абстрахиране, да се отразяват резултатите от наблюденията, като се определят типичните съществени прояви на даден обект или явление, развитие на паметта и любознателността.

Наблюдението може да се провежда сред природата, но също така и в класната стая. То може да е краткотрайно или продължително, еднократно или повтарящо се през определени периоди от време. Може да бъде предварително планирано за конкретни теми или да се породи спонтанно, непринудено.

При извършването на краткотрайни наблюдения извън класната стая основната задача на учителя е да покаже обекта, което е предмет на изучаване в неговата естествена среда – трудовата дейност на човека в различни видове дейности, различни растения и култури – пшеница, царевица, ечемик, жито, различни видове домашни и диви животни. По този начин се набляга на факта, че човек е част от екосистемата и освен че я използва посредством своите действия, той може и да я променя.

Наблюденията се провеждат предимно с цел обогатяване на детските знания и опит, и откриване красотата на природата. Подобен акцент е поставен в учебната програма по околна среда за 2. клас. В нея е отбелязано, че второкласниците трябва да умеят да забелязват красотата на природата през различните годишни времена [4]. По този начин пред учениците се разкриват не само познавателните, но и емоционалните аспекти на контакта с природата.

Задачите, които се поставят при наблюдение на определени предмети, явления, природна среда, жива и нежива природа и т. н. развиват детското внимание и наблюдателност, изискват проява на съобразителност, мобилизиране на наличните знания и обясняване на фактите, а оттам и мисленето.

Използването на наблюдението при запознаването на учениците с природата разкрива многобройни възможности пред малките ученици – по Мирчева (2006):

- допълва познанията им за природната среда въз основа на непосредствения контакт с природата;
- обогатява детския опит чрез сетивното възприемане на света;
- развива познавателните умения на учениците – да наблюдават, анализират, сравняват, разграничават, групират обекти;
- в резултат на изпълняването на различни задачи за наблюдаване, сравняване и анализиране на характеристики на природни обекти и явления се развиват детското внимание и наблюдателност;
- чрез допълването на разнообразието и красотата в природата се развива усетът на учениците към красивото;
- директните срещи с околната среда действат мотивиращо, събуждат детската любознателност и генерират възникването на интереси.

Необходима е предварителна подготовка във връзка с провеждане на наблюдение сред природата. На първо място учителят трябва да познава добре мястото, което е планирал за наблюдението; да има нужната информация за него и ако е необходимо да осигури подходящо оборудване. Предварително да е начертал определен план за действие и да го следва – децата да открият най-характерните особености на наблюдаваните обекти, промените, които настъпват при определени обстоятелства, да направят съпоставка на два обекта, да се отразят по посочен от учителя начин получените резултати.

Освен за краткотрайни, учителят подготвя учениците и за по-продължителни, системни наблюдения над природните обекти или явления. Например при възприемане на периодичността в годишните времена, това да се отрази в природен календар, цикличността в годините и т. н.

Методът наблюдение успешно се съчетава с информационните методи – разказ, обяснение, беседа, инструктаж и с методите експеримент и упражнение, демонстрация.

Демонстрацията е метод, който е мост между думите и нагледността. Тъй като учениците трудно разбират и научават това, което им се разказва, говори, описва с думи, по-добре го възприемат, ако им се покажат различните обекти или явления.

За да е ефективна демонстрацията, е необходимо да са спазени определени правила: нагледните средства да отразяват точно изучаваните предмети, ако обектите са големи се показват отдалечно, но ако са малки, учениците се разделят на групи и учителят отива и демонстрира предмета пред всяка от тях и вниманието да е насочено конкретно към него. За демонстрацията е необходимо да се осигури необходимото време за разглеждане на наблюдавания предмет.

Някои автори наричат експеримента „лабораторен метод”. Децата обичат да експериментират. В обучението по *роден край, околна среда и човекът и природата* този метод се използва за възпроизвеждане в лабораторни условия на определено природно явление. Това се налага поради факта, че голяма част от получаваната учебна информация е абстрактна и непозната за децата. Благодарение на него освен качествено измерване на резултатите може да се получи и количествено. Използва се при изясняване на понятията „агрегатно състояние”, „кръговрат на веществата в природата”, свойствата на водата, почвата, въздуха и др.

Задачите, които изпълняват децата, посредством извършване на опити е да представят и онагледят някакви явления. Извършвайки ги самостоятелно децата имат възможност да планират своята работа, да прогнозира определени резултатите, да изпробват, наблюдават, сравняват явления и да се запознаят с промените, които настъпват в заобикалящата ги среда.

При използването на експеримента се усъвършенстват редица познавателни умения у учениците, а именно да наблюдават, анализират, сравняват, да обобщават и др.

Различаваме 3 вида експеримент:

- демонстрационен учебен експеримент, който се извършва от учителя;
- лабораторен експеримент, работи се по групи при предварително зададена от учителя задача (опити);
- индивидуален експеримент – предполага самостоятелна работа, във връзка с провеждане на изследователска работа в домашна обстановка, сред природата, в лаборатория, живият свят и т. н.

Екскурзията е много ефективна организационна форма, която намира приложение при запознаване на учениците от началното училище с природната среда. Чрез нея се обогатяват впечатленията на учениците за заобикалящата ги среда, разширяват се и се затвърдяват знанията им. Чрез самостоятелно проучване и непосредствено наблюдение на околната среда предметите се възприемат в тяхната цялостност, а явленията и процесите в тяхната динамика. По време на екскурзията учениците придобиват визуални представи за природните обекти и явления, придобиват опит, свързан с природата, събират богат нагледен материал, който може да се използва в класната стая [5].

Редица изследователи подчертават наличието на емоционална връзка у децата с околната среда. Посочва се значението на многообразните дразнителни фактори на средата за стимулиране на психическото развитие [7, с. 66]. По този начин се търси зависимост между близостта до

природата и развитието на креативното мислене. Богатството на цветове и форми възбужда въображението на децата, превръща се в извор на креативни процеси. Прокрадва се идеята, че стимул за развитието на детските познавателни способности е двойственият характер на природната среда [7, с. 67–68]:

- от една страна в нея има основни постоянни обекти, които вдъхват спокойствие и сигурност;
- а от друга страна природата се променя постоянно и това събужда детското любопитство, подтиква към проучване, буди стремеж тя да бъде опозната.

Улавяйки се за този стремеж, педагозите трябва да си поставят като основна задача да научат своите възпитаници да разбират природата.

Екскурзията, провеждана във връзка с учебното съдържание по роден край, околн свят и природознание/човекът и природата, изпълнява обучаваща и възпитателна функция:

Обучаваща функция – чрез тази форма на обучение учениците влизат в непосредствен контакт с природната среда. В хода на екскурзията се формират и редица познавателни умения – за наблюдаване на обекти и явления, сравняване на обекти по дадени характерни признаци, разпознаване на растителни и животински видове, подбор на подходящи природни материали, определяне на типични характеристики на някои природни феномени и др.

Екскурзиите сред природата дават възможност на учениците да се запознаят с изучаваните природните обекти в тяхната естествена среда. Чрез непосредствено наблюдение децата получават знания за случващите се промени в заобикалящата ги природна среда. Екскурзиите могат да се проведат до близкия природен парк, до гората, полето, зоологическата градина, до езерото, създадено от хората и т. н. По този начин се показва на децата, че човек гради и обогатява природата, но също така, ако не я пази, той може и да ѝ навреди.

Проследяването на промените в природата през различните сезони е подходяща тема за осъществяване на екскурзия. „Природната среда включва компонентите: *релеф, климат, води, биогенни ресурси (флора и фауна) и почви*” [3, с. 61]. Те са застъпени в теми като: „Водата в природата”, „Почвата”, „Въздух”, „В овощната и зеленчуковата градина”, „Промените в природата през есента”, „Промените в природата през зимата”, „В парка” и т. н.

Важно изискване към екскурзията в природата е учителят да насочи вниманието на учениците към достъпни взаимовръзки между явленията, да ги запознае с някои закономерности в природата.

Екскурзията може да се проведе преди или след обсъждане на темата в клас. Те се допълват взаимно, разширяват, уточняват и обогатяват детските представи за обектите, явленията, процесите.

Възпитателна функция – влизайки в непосредствен контакт с природата, учениците се докосват и до красотата ѝ. Възпитават се чувства, качества, появява се естетически вкус. Формира се усет за красота, възпитава се у учениците любов и уважение към природата.

В хода на екскурзията децата, наблюдавайки различни обекти и явления, постепенно започват сами да откриват техните характерни черти и особености. Забелязват промените, които настъпват в природата през различните годишни времена, поражда се детската любознателност, а това от своя страна води до повишаване на интереса към изучаваната материя.

По време на екскурзията се постига съчетание между думите на учителя и нагледността. Това се постига чрез комбиниране на различни методи на обучение – наблюдението, разказа, обяснението, беседата, дискусиата. „За да има общуване, преди всичко детето трябва да има средство, с което ще общува – говорим език или друга алтернатива, желание да общува с другите и те с него” [1, с. 321]. Доста често се използва и игровият метод. Благодарение на него децата добре усвояват получената информация и я запазят за по-дълъг период от време. Посредством прекия контакт с природата, децата могат да осъзнаят, че със своето действие или бездействие ние хората оказваме огромно влияние върху нея. По този начин „атмосферата на общуване е по-ведра, по оптимистична и създава възможност за по-висши емоционални преживявания, както от учителите, така и от учениците” [6, с. 139].

Чрез контакта с останалите деца от класа детето намира свои приятели, започва да се социализира, а не рядко и се съревновава с тях. „Приема се, че адекватните взаимоотношения оформят важен социален контекст, в които децата придобиват много от социалните си умения [2, с. 344].

Любима дейност за малките ученици е колекционирането. То е свързано преди всичко с интересите на децата, но доста често се налага и от определени модни течения (събиране на календарчета, картинки с любими герои, стикери, картички, салфетки, опаковки на различни предмети и др.). Често в резултат на разходките сред природата вниманието на децата е привлечено и насочено и към обекти от природата – пъстри камъчета, мидички, пера от птици, листа на различни растения и др.

Колекционирането оказва голямо влияние при развитието на детската наблюдателност, съобразителност, изследователски усет.

Заложените стандарти в обучението по природознание и прилагането на интерактивния подход дават възможност за използването на нови творчески методи от учителя, разгръщане на изследователския стремеж и приложение на усвоените знания и умения от учениците.

При поднасяне на природонаучни знания са възможни различни подходи както от частнонаучно, така и от дидактическо естество. Едно и също учебно съдържание може да бъде оценявано и като съществено, и като несъществено в зависимост от дидактическите цели и от това какви са ръководните принципи и подходи при определяне на образователните приоритети.

Природата е вълнувала умовете и сърцата на хората векове наред. От нея те са черпили знания и вдъхновение. Още преди хилядолетия човек разбира, че може да използва нейните блага, като ѝ се отблагодарява, чрез респект и грижи. По този начин той започва да опитомява, да отглежда растения и животни, да ги култивира и да създава нови по-добри видове, с цел да обогати природния свят.

За съжаление въпреки факта, че почти непрекъснато се говори за опазване на околната среда, се наблюдава една трайна тенденция за отчуждаване на хората от природата.

References:

1. Ignatovska, Sv. Osobnosti v povedenieto na zritelno zatrudnenite detsa s mnozhestvo uvrezhdaniya (Characteristics in the behavior of children with multiple disabilities.)// Sb. „Inovatsii v obrazovaniето” – Patuvasht seminar Belgrad – Lyublyana – Italianska Riviera – Zagreb (03.05.2016 – 11.05.2016), Faber, 2016, s.315–321, ISBN: 978-619-00-0477-6;
2. Lyutskanova, Ek., Mustafa, Z. Faktori, obuslavyashti stabilnostta na statusa „othvarlen” pri detsata v nachalna uchilishtna vazrast. (Factors governing the stability of the status "rejected" for children in the primary school age.)// Godishnik na Shumenskiya universitet, „Episkop Konstantin Preslavski”, Tom XX D, UI „Episkop Konstantin Preslavski” Sh., 2016 g., s. 344–348, ISBN: 1314-6769;
3. Malchev, M., Sotirov, Ch. Planinski turizam. (Mountain hiking.) UI „Episkop Konstantin Preslavski”, Shumen, 2015, ISBN: 978-954-577-899-5;
4. Mircheva, Il. (2003a): Okolensvyat 2 klas. (Ambient world 2 class.) Sofia: IK Anubis;
5. Mircheva, Il., Dzhambazova, E. Dokosvane do prirodата. (Touch to nature.) Sofiya, „VedaSlovena – ZHG”, 2006;
6. Mustafa, Z. Vliyanie na informatsionnitate i komunikatsionnitate tehnologii varhu obrazovaniето i obuchenieto. (Influence of information and communication technologies on education and training.)// Sb. „Inovatsii v obrazovaniето” – Patuvasht seminar Shumen – Belgrad – Budapeshta – Praga – Bratislava (06.05.2014 – 11.05.2014), Shumen, 2014, s. 135–141, ISBN: 978-619-00-0092-1;
7. Gebhard, U. & Billmann-Machecha & P. Nevers (1997): Naturphilosophische Gespraechе mit Kinder. Ein qualitativer Forschungsansatz. In: H. Schreier (Hrgs.): Mit Kindern ueber Natur philosophieren. Heinsberg: Agentur Diek;
8. Mayer, J. (1996): Biodiversitaets forschung als Zukunfts disziplin. IDB Muenster, Vol.

5, p. 19 – 41;

*Assoc. Prof. PhD Gergana Kirilova
Department of Special Pedagogy
At Konstantin Preslavsky – University of Shumen
g.sabeva@shu.bg*

SOCIOBRAINS